

ДРАГИША ЂОКОВИЋ

ПРВА ХАПШЕЊА

До данас се нијесам, у истраживању, бавио голооточким временом. Па ипак, желим да нешто кажем о три питања, која, колико знам, нијесу нашла довољно простора у досадашњим истраживањима. Једно од тих питања је : када су почела прва хапшења?

Свједок сам да су прва хапшења изузимајући ту хапшење Жујовића и Хебранга) чланова КПЈ који су се изјаснили у прилог ставова из Писама и Резолуције ИБ-а, као и оних којима нека питања из Писама "нијесу била јасна", па су постављали "провокативна питања" или давали "неодређене" одговоре и изјашњења - почела истог дана када су Писма и објављена. Везано за то је и питање: *да ли је ЦК КПЈ (или Полиџбиро) код одлуке да објави Писма - истовремено донио и одлуку о хапшењу и оснивању концентracионих лоџора за све оне који се буду изјаснили за ИБ?*

Прва хапшења су извршена већ првог дана када су у дневној штампи објављена Писма (писма Стаљина и Молотова и одговори Тита и Кардеља), као и Изјава ЦК КПЈ поводом Резолуције ИБ-а о стању у КПЈ.

Наиме, у периоду јул-авагуст 1948. године налазио сам се у школи резервних официра у Новом Саду. У ствари, то је била двомјесечна вјежба у виду школе и са практичном обуком за резервне официре (од чина заставника до мајора). У школи је, колико се сјећам, било око 450 резервиста, углавном чланова КПЈ, међу којима и носилаца "Споменице 1941", људи са више одликовања и рањавања (бивши комесари, командири, команданти и др.). Систем школе и вјежби био је руски (исцрпљујуће дрил-вјежбе, згуснута предавања и честе даноноћне вјежбе, оскудна храна и бирократски однос између подређених и надређених). Школа се налазила на 3 километра од Новог Сада (старе касарне).

Мало се писало о њом првом шоку, о атмосфери насталој првих сајти њо објављивању наведених материјала у дневној штампи и како су њоједине средине њо доживјеле. И о том желим нешто да кажем.

Тота јутра затекао сам се, случајно, у самом граду, у Новом Саду. Наиме, у град сам дошао са још три друга, с намјером да примимо инструкције у Команди гарнизона за организовање културно-забавног живота у школи. По доласку у град одмах смо примијетили да се нешто необично дешава. Грађани су, пред продавницама новина, формирали подуже редове, а они који купе новине - одмах их читају ту, на лицу мјеста, или у лаганом ходу - улицом. Понегдје су новине читане по мањим групама, уз примјетну знатижељу. Питам грађанина у реду испред мене: "Што је оволики ред јутрос за новине?", а он ми кратко одговара: "Изгледа да је нешто крупно и значајно објављено. Видјећемо". Сваки од нас четворице резервиста купио је по неколико примјерака "Борбе" за собне другове.

До Команде и ми смо ишчитавали улицом оне крупне наслове и одмах нам је било јасно да се дешавају крупне ствари. У Команди су нам саопштили да данас неће бити заказаног састанка и да треба да се вратимо у Школу. Ипак смо се задржали у граду око сат и примијетили да су улице пуне народа, да се новине читају и по мањим групама, да су људи забринути. Владала је и нека неуобичајена тишина.

Враћајући се према школи, у лаганом ходу, прочитали смо добар дио "Борбе".

Чим смо дошли у школу примјерци "Борбе" су разграбљени, па је почело читање по мањим групама (и резервиста и активног састава у школи који тог дана нијесу били на терену). Један из групе је читао гласно, а остали су слушали. У почетку се слушало са напрегнутом пажњом и шутњом, без коментара. У мојој групи су убрзо почели и све гласнији коментари и упадице у стилу:

"Браво друже Стаљине! То је истина што кажеш. Само си то требао рећи и раније!"

"Чекај друже да видимо до краја шта пише па ћемо онда закључивати", реагује један од активних официра.

"Шта има да се чека! Зар није истина да састанке одржавамо илегално и кријемо се као за вријеме оне жандарске Југославије?"

Послије сваког прочитаног пасуса одобравања су све оштрија од неколицине резервиста, али и супротстављања. Водила се полемика за и против појединих ставова из Писама. Посебно су одобривани наводи из Писма у којима се тврди да је Ђилас причао како су црвеноармејци вршили силовања по Војводини; да су скидали сатове људима са руке; да смо хтјели због Трста да изазовемо трећи свјетски рат; да се зна само за Народни фронт и његов програм, а да се партија утопила у Народном фронту; да су у праву Жујовић и Хебранг и да је Жујовић прекаљени и доказани револуционар; да у нас нема демократије. "Чик

ако смијеш кријтикују оне ѓоре, ња ћеш видјети како ћеш послије шога ѡроћи", додаје трећи, итд.

У јеку расправе дошао је до сваке групе дежурни официр школе и наредио да се прекине са читањем, да је то наређење команданта школе, јер ће се прорада тих материјала обавити заједнички послије подне, када ће доћи неки другови из Београда и Новог Сада да дају потребна објашњења о чему се све ради. Групе су се невољно разишле и повукле по собама, гдје се, понегдје, наставило појединачно читање.

Око 13 часова пристигле су јединице са терена. Неки су пролазећи кроз град покуповале новине. У кругу касарне владала је примјетна ужурбаност на све стране. Изостало је уобичајено чишћење оружја, па су се јединице постројиле ради саопштења да се послије ручка неће ићи на уобичајено спавање и одмор, већ ће се након ручка убрзо одржати заједничка конференција у великој сали касарне.

Мене лично Писма нијесу много изненадила, али ме је њихов садржај изненадио, нарочито оштрина и поједини изрази у њима. Како сам тада радио у Привредном савјету владе ФНРЈ, знао сам о повлачењу руских савјетника из Савезне планске комисије и Привредног савјета (били смо у једној згради у Ул. кнеза Милоша). Процурило је да се они демонстративно повлаче: да су незадовољни третманом; да су имали приговор на низак степен одликовања која су им на брзину додијељена; да су имали велике плате и привилегије, а мало користи од њихових савјета; да су се понашали надувено и бирократски према нашим стручњацима итд. Поред тога, већ у априлу и мају те године сазнао сам од нашег војног савјетника у Тирани мајора Марка Перовића, иначе родом из околине Никшића, доцнијег директора Савезног завода за цијене, да се у Тирани скидају Титове слике које су до тада висиле по свим службеним канцеларијама уз Стаљинове и Енвера Хоџе; да се по Тирани проносе гласови како ће Тито бити смијењен а на његово мјесто доћи други; да између Тита и Стаљина постоје озбиљна размимоилажења; да су контакти са албанским државним и партијским кадровима захладњели; да избјегавају контакте; да се поједини хитни послови одуговлаче; да је појачан надзор над нашом амбасадом (ко улази у амбасаду, и сл.).

Перовић ме упозорио да држим језик за зубима и о томе "ни са ким ни ријечи", што сам и чинио.

Око 16 часова почели су да пристижу виши официри из Новог Сада и Београда, а сала се пунила резервистима и активним особљем школе. Састанак је отворио командант школе и одмах *дао ријеч генералу Душану Кораћу* који је дошао из Београда са двојицом пуковника и једним цивилом. Генерал је у подужем излагању, у трајању од око два сата, препричавао Писма и коментарисао сваки од навода у њима. Посебно је истицао слjedeће: да наш ЦК КПЈ није хтио да даје никакве коментаре уз Писма, што би било нормално, из разлога што рачу-

на на зрелост наших партијских кадрова којима нијесу потребне никакве сугестије (како да се определијеле наспрам Писама); да ће сами чланови партије увидјети сву апсурдност и неоснованост изнешених оптужби; да наш ЦК сматра да се ради о тешким дезинформацијама од стране совјетског амбасадора Лавретијева, од стране Јудина и још неких представника СССР-а у Југославији; да је у питању љубомора неких руководећих кадрова других партија на растући углед и ауторитет друга Тита и нашу величанствену борбу и допринос побједи над фашизмом; да се ми надамо да ће се заједничким напором утврдити шта је истина а шта није; да је КПЈ већ унапријед осуђена па због тога не идемо у Букурешт док се ствари не разбистре; да су неправедно оклеветани наши највиши руководећи људи (Кардељ, Ранковић, Вукмановић, Ђилас, Кидрич и други); да је ово што пише у Писмима у ствари позив на побуну чланства против руководства; да сада, у овом за партију тешком тренутку, треба збити редове и дати јединствену, непоколебљиву подршку руководству партије. "Сваки другачији став била би издаја наше НОБ и жртава које смо дали за побједу фашизма, побједу марксизма-лењинизма и интернационализма", завршио је генерал Кораћ. А онда је питао - да ли неко жели нешто да пита или можда да дискутује. Јавило се осам или девет официра резервиста који су, без устезања, изјавили: да сматрају да је највећи дио изнијетих примједби од стране Стаљина и Молотова тачан: да се не ради ни о каквој необавијештености друга Џугашвилија, јер је он добро обавијештен и тачно зна какво је стање у нашој партији; да је наше руководство несамокритично; да се ни по коју цијену не смијемо одвајати од СССР-а и осталих компартија; да треба признати одређене грешке и отићи у Букурешт. Генерал Кораћ је доста грубо прекидао говорнике ријечима: "Ти се, је ли, слажеш, друже, да совјетска обавијештајна служба врбује - мимо знања Тита и партије - наше људе за своју тајну обавијештајну службу у Југославији, да наше руководство назива троцкистима, да наша земља и партија нијесу ништа више допринијели побједи над фашизмом од осталих комунистичких партија?" "Ви, којима су многе ствари, очито, нејасне остаћете послје овог састанка, овдје са нама, да вам поближе објаснимо то што вам је нејасно". Мање-више, генерал Кораћ је тако поступио са сваким од дискутаната који су се сагласили да ставовима из писма и који су постављали "провокативна" питања. (Напомињем да је генерал Кораћ и сада жив, живи у Београду).

Након завршетка састанка резервисти су пошли на вечеру, а за оних осам другова дошла су два ципа и одвезли их ван касарне у правцу Новог Сада. Ти се другови више нијесу појавили у школи до краја вјежбе. Били су, очито, ухапшени. До краја вјежбе усљедили су чести састанци на којима су понављани и изношени нови детаљи и аргументи против тврдњи у Писмима. До нас су допирале вијести од наших

породица и познаника о хапшењима по читавој Југославији. На крају вјежбе од нас је тражено да се реактивирамо, што је око двадесетак резервиста и учинило. Посебно се у том правцу наваливало на оне који су имали факултетску наобразбу, матуру и сличне завршене школе.

Из наведеног закључујем да је Полиџбиро КПЈ њрије објављивања Писама донио одлуку да се формирају лоџори и хајсе сви они који се изјасне за ИБ.

Напомињем да се том приликом није изјаснио у прилог ИБ-а ни један активни официр школе. Доцније сам сазнао да је послјије неколико мјесеци ухапшен командант школе, као и неколико официра и подофицира.

Друго питање о којем желим нешто да кажем је слједеће: У јавности се све од педесетих година до данас протура теза, која је највјероватније лансирана из УДБ-е, а која гласи: "Нико из зашворца - било да се ради о Голом ошћоку или неком друџом казамашу - није изишао а да њоред ревидирања сшавана није ѡишћисао још и шћо да ће сарађивашћи са ѡолицијом (УДБ-ом)". Та теза, вјероватно, има за свој циљ да морално дотуче све присталице ИБ-а, да их прикаже као "моралне крпе", као људе који су се одрекли својих убјеђења, срозали до нивоа доушника. То је, по мени, врло важно питање које треба, у даљим истраживањима, рашчистити. Могуће је да је један број то и потписао, али сам убијеђен да највећи број заточеника то није прихватио. Ово тим више што се указује на неке голооточке затворенике који су по изласку из логора, послјије неколико година, почели видно да се "пењу по државној линији" и који су постали: директори, декани, министри, ректори, посланици све до највишег врха државне хијерархије. Насупрот њима, већина је таворила на ниској љествици државних функција или служби, без стана, са биједном платом, растуреном породицом и болесни завршавали тихо одлазећи са овог свијета - без погребних говора, без враћених одликовања, чинована...

Зашћо је власћи ѡравила шћакву селекцију, ѡ којем кришћерију је доцније разнолико вршена рехабилитација, ако су се људи одрекли својих ранијих сшавована ѡ шћом ѡишћашћу? Каква су шћо додашћна доказивања ѡолишћичке ѡприроде? Није ми јасна парола "Мир међу голооточанима". Шћта она значи? Да један другога не оптужују за понашања у логорима? "Да ни управници логора нијесу толико криви колико је крив партијски врх Југославије, а у њему највише Јосип Броз, и сличне пароле које се сада чују!

Пошћребно је обрадишћи и шћзв. ѡревеншћивна хајшења. Другим ријечима, хапшења "потенцијалних пристаха ИБ-а"! То мени личи на она убиства у Црној Гори из периода тзв. "лијевих скретања"! Чак су хапшени и они који никад нијесу били чланови партије, али су били

угледни људи у својим срединама. И то заслужује ближе расвјетљавање у оквиру овог научног подухвата у ЦАНУ.

Још једно питање заслужује научну обраду, а то је следеће питање:

Да ли су се људи-чланови КПЈ, који су се изјаснили у њрилоџ ИБ-а - без обзира на искрена идеолошка убјеђења ипак ојредјељивали за недемократскији и нељудскији режим (Стаљинов) од режима у Јуџославији (Титоов режим)? Иако у науци није препоручиво правити претпоставке у стилу "да је било - шта би било", ипак се може, бар сада, са оволике временске дистанце, устврдити да је добро што се КПЈ одупрла диктату Стаљина и компартија (ИБ-а). Несрећа је - и "присталица" Стаљина и "присталица" Тита што су на крају "баладе" доживјели исто, што су оба режима била недемократска, нељудска, и што су као такви довели до распада и СССР и СФРЈ, до уназађивања идеје социјализма у конкретној пракси и за дужи период пољуљали наде у идеје будућности, у идеје демократског социјализма. Без обзира на све ово што се десило у XX вијеку са социјализмом у пракси, сматрам, односно тврдо сам убијеђен да је XXI вијек - вијек социјализма. Толико-хвала.